Тема 1. Суспільна комунікація за демократії: від «чотирьох теорій» до «трьох моделей»

Основна література

Сиберт Ф., Шрамм У., Питерсон Т. Четыре теории прессы. М.: Национальный институт прессы, Вагриус, 1998.

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми: три моделі відносин ЗМІ та політики. К.: Наука, 2008.

План

I. Чотири теорії преси Ф. Сіберта, Т. Пітерсона та В. Шрамма.

II. Переваги та вади «Чотирьох теорій».

III. Три моделі ЗМІ Д. Галліна і П. Манчіні.

I. Чотири теорії преси Ф. Сіберта, Т. Пітерсона та В. Шрамма

Сіберт, Пітерсон, Шрамм

(1956)

…преса завжди набуває форми й забарвлення тих соціальних і політичних структур, у межах яких вона діє…

Чотири теорії преси

Авторитарна

Преса підтримує чинну владу; власність на засоби масової інформації може бути як державною, так і приватною; медіасистема цього типу характерна для Великобританії XVI–XVII століть.

Лібертаріанська (ліберальна)

Якби я мав вирішувати, чи що нам потрібно – влада без газет чи газети без влади, я без жодного вагання вибрав би друге. Втім, тут обов’язково треба зауважити, що кожен мав би отримувати ці газети і міг їх прочитати.

Томас Джефферсон

Панівна у Великобританії після 1688 року та пізніше у США й інших країнах; мета засобів масової інформації – інформувати, розважати, відкривати правду та служити обмеженням влади; власність переважно приватна; філософська основа – переконання у колективній раціональності суспільства, а відтак – у необхідності забезпечення доступу громадян до правдивої інформації, на основі якої базується їх вибір.

Радянська тоталітарна

Характерна для суспільств тоталітарного типу, передусім радянського, але також у певних аспектах нацистського; мета медіа – захищати і зміцнювати соціалізм, допомагати у його експансії, пропагувати

цінності, обстоювати диктатуру партії; власність на ЗМІ – державна.

Соціальної відповідальності

Розвивається у США у XX столітті; мета медіа – інформувати, розважати, продавати, проте водночас – переводити соціальний конфлікт у площину громадської дискусії; сувора вимога «об’єктивності»; визнання необхідності і висунення вимоги додавати до правдивої інформації ще і «соціально відповідальну» інтерпретацію фактів.

Таблиця 1. Чотири обґрунтування для засобів масової інформації (за Сібертом, Пітерсоном та Шраммом)

	Авторитарна теорія	Лібертаріанськая теорія	Теорія соціальної відповідальності	Радянська тоталітарна теорія
Одержала розвиток	була поширена в Англії в XVI і XVII ст. і досі застосовується	була прийнята Англією після 1688 р., і в США; впливова повсюди	у США в XX ст.	у Радянському Союзі, хоча деякі елементи практикувалися нацистами у багатьох країнах
Засади	філософія абсолютної влади монарха, його уряду або обох	роботи Мільтона, Локка, Мілля й загальна філософія раціоналізму та природних прав	роботи Хокінга, Комісія зі свободи преси й журналісти-практики, етичні кодекси засобів масової інформації	марксистсько-ленінсько-сталінське вчення з додаванням Гегеля й російської філософії XIX ст.
Головна мета	підтримувати і проводити політику чинного уряду та обслуговувати державу	інформувати, розважати й продавати, але в основному допомагати знаходити істину й контролювати уряд	інформувати, розважати й продавати, але в основному переводити конфлікт у площину обговорення	сприяти успіхові й підтримці радянської соціалістичної системи, зокрема диктатури партії
Хто має право використовувати засоби масової інформації?	кожен, хто отримує королівський патент чи	кожен, хто має на це кошти	Кожен, хто має що сказати	віддані й перевірені члени партії

	подібний дозвіл			
Як контролюються засоби масової інформації?	урядові патенти, гільдії, ліцензування, іноді цензура	за допомогою «процесу повернення до істини» на «вільному ринку ідей» і в судах	суспільна думка, професійна етика	нагляд і економічні або політичні дії уряду
Що заборонено?	критика політичної машини й чиновників	наклеп, непристойності, негідна поведінка, антиурядова пропаганда у воєнний час	серйозне втручання у сферу прав особи й життєво важливих суспільних інтересів	критика партії
Вид власності	приватна або суспільна	в основному приватна	приватна, якщо уряд не змушений взяти у свої руки, щоб забезпечити суспільні інтереси	суспільна
Істотні відмінності від інших теорій	інструмент проведення політики уряду, хоча й не обов'язково у власності останнього	інструмент контролю за урядом і задоволення інших потреб суспільства	засоби інформації мають стати соціально відповідальними, інакше хтось має змусити їх бути такими	засоби масової інформації належать державі, жорстко нею контролюються і є її знаряддям

ІІ. Переваги та вади «Чотирьох теорій»

Чотири теорії преси » десятиріччями задавали тон у медіадослідженнях , як зомбі з фільму жахів , котрий вже давно віджив відведений йому на землі вік . Гадаємо, час організувати йому належний похорон та взятися за розробку досконалішої моделі, яка б спиралася на справжній порівняльний аналіз.

Д. Галлін, П. Манчіні

Як у медіастудіях, так і в медіаосвіті праця Галліна і Манчіні дедалі більше переймає на себе позицію свого класичного попередника – праці Фредеріка Сіберта, Теодора Пітерсона та Вілбура Шрамма «Чотири теорії преси» (1956). Теорія трьох американських науковців у медіаосвіті і медіастудіях другої половини ХХ століття мала безпрецедентний вплив. Одним із завдань «Сучасних медіасистем» було подолання негативного впливу «Чотирьох теорій преси», неадекватність яких для аналізування медіасистем з плином часу ставала дедалі очевиднішою.

Однак особлива роль «Чотирьох теорій преси», поряд із ідеологічними причинами, ґрунтується і на очевидних наукових перевагах цієї праці. Моделі, запропоновані Галліном і Манчіні, дають можливість об'єктивно розглянути і оцінити класичну теорію попередньої епохи.

Переваги «Чотирьох теорій»

- вперше у західних мідастудіях, що належали до наукового та ідеологічного «мейнстріму», було чітко сформульовано принцип залежності медіасистеми від політичної і соціальної систем;
- запропоновано прості критерії класифікації медіасистем у зв’язку з політичною, соціальною та економічною системами відповідних суспільств.

Вади «Чотирьох теорій», що долаються у «Сучасних медіасистемах» Галліна і Манчіні

- головний недолік: «чотири теорії» мають не дескриптивний (опис реального стану речей), а нормативний характер (містять оцінки, що ґрунтуються на «філософських» відмінностях медіасистем різних суспільств, а ці філософські відмінності визначаються суб’єктивно);
- зосередженість на британському та американському досвіді;
- подання історично, соціально та ідеологічно зумовлених фактів як певних універсальних цінностей (приклад: ідеологічна мотивованість «соціальної відповідальності» та зв’язок «соціальної відповідальності» з монопольним становищем газет у переважній більшості американських міст);
- недостатність аналізу функціонування ЗМІ у Радянському Союзі у зв’язку з соціальними, економічними, політичними та культурними процесами радянського суспільства;
- подання однієї системи («суспільної відповідальності») як такої, що є унікальною і має переваги над іншими; водночас ефективним еквівалентом системи «соціальної відповідальності» у північноєвропейських країнах є механізми державно-правового регулювання сфери медіа, що випало з поля зору американських науковців середини XX ст. (докладніше див. теми, присвячені моделям демократичного корпоративізму та ліберальній моделі);
- необґрунтований прогресизм (медіасистеми начебто розвиваються від менш до більш досконалих у соціальному сенсі) на тлі недостатньої уваги до національної специфіки досліджуваних систем;
- потенційна загроза зловживань вимогою «соціальної відповідальності» і її суттєва близькість до певних рис медіасистем авторитарного і тоталітарного типу.

III. Три моделі ЗМІ Д. Галліна і П. Манчіні

Наша мета не зіставлення медіасистем з нормативним ідеалом, а аналіз їх історичного розвитку як інститутів у контексті певних соціальних умов. Ми хочемо зрозуміти, чому вони розвивалися саме так, як вони розвивалися; яка їх фактична роль у політичному, соціальному та економічному житті; і якою є система їх відносин з іншими соціальними інститутами. Наші моделі журналістики мають емпіричний, не нормативний характер.

Д. Галлін, П. Манчіні

Д. Галлін і П. Манчіні пропонують моделі, що базуються на таких об’єктивних критеріях:

Ступінь розвитку медіаринків і масової преси. Показник розвитку масової преси також характеризує сучасний ступінь потужності електронних ЗМІ: загалом, країни з низьким рівнем впливу друкованих ЗМІ характеризуються високим рівнем розвитку і впливом електронних ЗМІ, у першу чергу – телебачення.

Ступінь політичного паралелізму, тобто ступінь і особливості зв’язків між ЗМІ і політичними партіями та іншими політичними групами, іншими словами – ступінь того, наскільки медіасистема відображає політичний поділ того чи того суспільства.

Ступінь розвитку журналістської професіоналізації – журналісти, власники, працівники ЗМІ як автономна соціальна група, що об’єднуються професійною ознакою.

Ступінь втручання держави у діяльність окремих ЗМІ та медіасистему в цілому.

Галлін, Манчіні

(2004)

Три моделі ЗМІ

Модель поляризованого плюралізму

Низький рівень тиражів газет, низька фактична (часом на відміну від декларованої) професіоналізація медіаспільноти, високий рівень політичного паралелізму (тобто ступеня пов’язаності ЗМІ з політичними партіями та фінансово-промисловими групами, в тому числі регіональними; ця система розвинулася у країнах Південної Європи (Іспанія, Італія, Греція, Португалія).

Модель демократичного корпоративізму

Високий рівень розвитку усіх чотирьох параметрів (масової преси, політичного паралелізму, журналістської професіоналізації та втручання держави у діяльність ЗМІ). Характерна переважно для країн Центральної і Північної Європи (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Бельгія, Голландія, Данія, Фінляндія, Норвегія, Швеція); назва пов’язана з визначальною роллю у діяльності ЗМІ стабільних соціальних груп-корпорацій.

Ліберальна модель

Середній рівень тиражів масових газет, низький рівень політичного паралелізму, низький рівень втручання держави у справи ЗМІ, високий ступінь журналістської професіоналізації. Характерна для держав Північно-Атлантичного регіону (Великобританія, Ірландія, Канада, США).

На відміну від попередників, Галлін і Манчіні зосереджуються тільки на демократичних суспільствах Західної Європи і Північної Америки. Водночас їхня теорія є продуктивною для більшості держав сучасного світу, медіасистеми яких можуть бути представлені через комбінації рис трьох основних моделей, запропонованих у «Сучасних медіасистемах», та певних специфічних національних рис і явищ.

Тема 2. Три моделі медіасистем сучасних демократичних держав та параметри їх виокремлення

Основна література

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми: три моделі відносин ЗМІ та політики. К.: Наука, 2008.

План

I. Що таке «моделі медіасистем»

II. Роль порівняльного аналізу у виділенні моделей медіасистем

III. Параметри порівняння сучасних медіасистем

IV. Три моделі медіасистем сучасних демократичних держав

I. Що таке «моделі медіасистем»

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми, с. 18–20.

Д. Галлін і П. Манчіні наголошують, що, виділяючи моделі медіасистем, слід зважати на такі засадничі принципи:

- Представлені моделі – це ідеальні приклади (зразки), і медіасистеми конкретних країн не можуть абсолютно точно їм відповідати.
- Медіасистеми не є гомогенними. «У більшості країн медіа не утворюють єдиної «системи», яка має одну мету чи філософію, а складаються з багатьох окремих елементів, які частково накладаються одне на одного, а часто навіть несумісні, з відповідними розбіжностями між нормативними очікуваннями та фактичним регулюванням». (McQuail, Denis (1994). Mass Communication Theory. An Introduction).
- Моделі не слід розуміти як опис статичних систем.

II. Роль порівняльного аналізу у виділенні моделей медіасистем

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми, с. 10–18.

Додаткова література:

Mark Pedelty. 1994. Chs. 1 (excerpt), 10, 14, and Conclusion from War Stories. London: Routledge.

Frank Esser. 1998. “Editorial Structures and Work Principles in British and German Newsrooms.” European Journal of Communication 13, 3: 375-405.

Cyril Lemieux and John Schmalzbauer. 2000. “Involvement and detachment among French and American journalists: to be or not to be a ‘real’ professional,” in M. Lamont and L. Thévenot, Rethinking Comparative Cultural Sociology: Repertoires of Evaluation in France and the United States. Cambridge: Cambridge University Press.

Wolfgang Donsbach and Thomas E. Patterson. 2004. “Political News Journalists: Partisanship, Professionalism, and Political Roles in Five Countries.” Pp. 251-270 in F. Esser and B. Pfetsch, eds., Comparing Political Communication. Cambridge: Cambridge University Press.

David H. Weaver. 1998. “Journalists Around the World: Commonalities and Differences,” pp. 455-480 in D.H. Weaver, ed., The Global Journalist. Cresskill, NJ: Hampton Press.

Переважна частина літератури, присвяченої медіапростору, надто етноцентрична – вона посилається на досвід лише однієї країни, використовуючи при цьому загальні поняття так, начебто поширена у даній країні модель є універсальною. Це твердження правдиве принаймні щодо країн, які мають усталені традиції вивчення засобів масової інформації, – Сполучені Штати, Велика Британія, Франція та Німеччина. Там, де ці традиції не мають під собою значного підґрунтя, часто спостерігається тенденція до запозичення доробку інших країн – переважно англо-американського чи французького – та поводження з цим запозиченим матеріалом таким чином, нібито його без проблем можна пристосувати до будь-якої країни.

Порівняльний аналіз має «здатність робити невидиме видимим», привертаючи увагу до тих аспектів будь-якої медіасистеми, включно зі своєю власною, котрі «можуть видаватися самозрозумілими, і їх важко помітити, коли йдеться про якусь одну країну» (Blumler and Gurevitch (1975), eds., The Crisis of Public Communication).

Порівняння може допомогти знайти спільні ознаки, а це спонукає до вичерпнішого пояснення медіасистеми.

Порівняльний аналіз дозволяє випробувати гіпотези щодо взаємозв’язку між соціальними феноменами.

III. Параметри порівняння сучасних медіасистем

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми, с. 26–47.

Чотири основні параметри, або виміри, порівняння сучасних медіасистем демократичних країн є такими (кожен з цих параметрів у певному сенсі можна розглядати як окремий кількісний вимір):

Ступінь розвитку медіаринків і масової преси. Показник розвитку масової преси також характеризує сучасний ступінь потужності електронних ЗМІ: загалом, країни з низьким рівнем впливу друкованих ЗМІ характеризуються високим рівнем розвитку і впливом електронних ЗМІ, у першу чергу – телебачення.

Ступінь політичного паралелізму, тобто ступінь і особливості зв’язків між ЗМІ і політичними партіями та іншими політичними групами, іншими словами – ступінь того, наскільки медіасистема відображає політичний поділ того чи того суспільства.

Ступінь розвитку журналістської професіоналізації – журналісти, власники, працівники ЗМІ як автономна соціальна група, що об’єднуються професійною ознакою.

Ступінь втручання держави у діяльність окремих ЗМІ та медіасистему в цілому.

Ще одним важливим поняттям для пропонованих Галліном і Манчіні систем, є пов’язане з політичним паралелізмом поняття зовнішнього та внутрішнього плюралізму, що характеризують різні типи зв’язків медіа з різними політичними позиціями. «**Зовнішній плюралізм** можна визначити як плюралізм рівня медіасистеми в цілому. Він забезпечується наявністю різноманітних медіаорганізацій, які відображають позиції різних суспільних груп та різні тенденції в суспільстві. Системи, для яких характерний зовнішній плюралізм, очевидно, будуть відзначатися високим ступенем політичного паралелізму. Протилежний термін, **внутрішній плюралізм**, – це плюралізм на рівні кожного окремого ЗМІ чи іншої медіаорганізації».

IV. Три моделі медіасистем сучасних демократичних держав

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми, с. 65–219.

Додаткова література

Rodney Benson and Daniel C. Hallin. 2007. “How States, Markets and Globalization Shape the News: The French and American national press, 1965–1997.” European Journal of Communication 22, 1 (March): 27-48.

Jean K. Chalaby. 1996. “Journalism as an Anglo-American Invention: A Comparison of the Development of French and Anglo-American Journalism, 1830s–1920s,” European Journal of Communication 11, 3: 303-26.

Rodney Benson. 2004. “La fin du Monde: Tradition and Change in the French Press.” French Politics, Culture & Society, 22(1): 108-126.

Paul Murschetz. 1998. “State Support for the Daily Press in Europe: A Critical Appraisal: Austria, France, Norway and Sweden Compared.” European Journal of Communication, 13(3): 291–313.

Jesper Strömbäck and Daniela V. Dimitrova. 2006. “Political and Media Systems Matter: A Comparison of Election News Coverage in Sweden and the United States.” Press/Politics, 11(4): 131–147.

На основі аналізу роботи медіасистем демократичних держав Західної Європи та Північної Америки за вказаними чотирма параметрами виділяється три загальних системи:

Середземноморська, або модель поляризованого плюралізму – низький рівень тиражів газет, низька фактична (часом на відміну від декларованої) професіоналізація медіаспільноти, високий рівень політичного паралелізму (тобто ступеня пов’язаності ЗМІ з політичними партіями та фінансово-промисловими групами, в тому числі регіональними; ця система розвинулася у країнах Південної Європи (Іспанія, Італія, Греція, Португалія).

Північно/європейська, або Демократична корпоративістська модель – високий рівень розвитку усіх чотирьох параметрів (розвитку масової преси, політичного паралелізму, журналістської професіоналізації та втручання держави у діяльність ЗМІ). Характерна переважно для країн Центральної і Північної Європи (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Бельгія, Голландія, Данія, Фінляндія, Норвегія, Швеція); назва пов’язана з визначальною роллю у діяльності ЗМІ стабільних соціальних груп-корпорацій.

Північноатлантична, або ліберальна модель – середній рівень тиражів масових газет, низький рівень політичного паралелізму, низький рівень втручання держави у справи ЗМІ, високий ступінь журналістської професіоналізації. Характерна для держав Північно-Атлантичного регіону (Великобританія, Ірландія, Канада, США).

(Докладніше про моделі і медіа країн, що до них належать, див. наступні теми.)

Три моделі Галліна і Манчіні мають загальний характер, держави, що належать до кожної з них багато в чому відрізняються одна від одної, проте ті, що належать до однієї моделі, мають більше спільних рис, ніж відмінностей. Кілька держав становлять «проміжні випадки», перебуваючи на межі двох моделей – наприклад, Великобританія (поєднуються риси ліберальної і демократичної корпоративістської моделей).

Таблиця 1. Три моделі: характеристики медіасистем

	Середземноморська, або модель поляризованого плюралізму Франція,	Північно/ центральноєвропейська, або демократична корпоративістська модель Австрія,	Північноатлантична, або ліберальна модельВелика Британія, США, Канада, Ірландія

	Греція, Італія, Португалія, Іспанія	Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Швейцарія	
Газетна індустрія	Низькі тиражі; елітарна преса, орієнтована на політичне життя	Високі тиражі; ранній розвиток масової преси	Середній рівень тиражів газет; ранній розвиток масової комерційної преси
Політичний паралелізм	Високий ступінь політичного паралелізму; зовнішній плюралізм; журналістика, орієнтована на коментарі; телерадіомовленням керують парламент або уряд; система «політика-над-телерадіомовленням»	Зовнішній плюралізм, особливо в національній пресі; історично сильна партійна преса; прямування до нейтральної комерційної преси; система «політика-у-телерадіомовленні» із суттєвою автономією ЗМІ	Нейтральна комерційна преса; журналістика, орієнтована на донесення інформації; внутрішній плюралізм (проте зовнішній плюралізм у Великій Британії); професійна модель управління телерадіомовленням, формально автономна система
Професіоналізація	Слабка професіоналізація, інструменталізація	Сильна професіоналізація; інституціалізована саморегуляція	Сильна професіоналізація; неінституціалізована саморегуляція
Роль держави в медіасистемі	Сильне втручання держави; субсидування преси у Франції та Італії; періоди цензури; «дика дерегуляція» (окрім Франції)	Сильне втручання держави поряд із захистом свободи ЗМІ; субсидування преси, особливо потужне у Скандинавії; сильне громадське телерадіомовлення	Домінування ринку (за винятком сильного громадського телерадіомовлення у Великій Британії й Ірландії)

Таблиця 2. Три моделі: характеристики політичних систем

	Середземноморська, або модель поляризованого плюралізму Франція, Греція,	Північно/ центральноєвропейська, або демократична корпоративістська модель Австрія,	Північноатлантична, або ліберальна модельВелика Британія, США, Канада, Ірландія

	Італія, Португалія, Іспанія	Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Швейцарія	
Політична історія; характер конфлікту й консенсусу	Пізня демократизація; поляризований плюралізм	Рання демократизація; помірний плюралізм (окрім Німеччини та Австрії до 1945 р.)	Рання демократизація; помірний плюралізм
Консенсусна чи мажоритарна політична система	І консенсусна, і мажоритарна	Переважно консенсусна	Переважно мажоритарна
Індивідуалізований чи організований плюралізм	Організований плюралізм; значна роль політичних партій	Організований плюралізм; історія сегментованого плюралізму; демократичний корпоративізм	Радше індивідуальне представництво, ніж організований плюралізм (особливо у США)
Роль держави	Дирижизм, сильне втручання держави і партій в економіку; періоди авторитаризму, сильна держава загального добробуту у Франції та Італії	Сильна держава загального добробуту; значне втручання держави в економіку	Лібералізм; слабша держава загального добробуту, особливо у США
Раціонально-правова влада	Слабо розвинена раціонально-правова влада (окрім Франції); клієнтелізм	Сильна розвинена раціонально-правова влада	Сильна розвинена раціонально-правова влада

Тема 3. Відображення національних, історичних, соціальних та культурних особливостей демократичних суспільств у їх медіасистемах

Частина 1. СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА МОДЕЛЬ, АБО МОДЕЛЬ ПОЛЯРИЗОВАНОГО ПЛЮРАЛІЗМУ

Основна література

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми, розділ 5, с. 84–129.

Додаткова література

Rodney Benson and Daniel C. Hallin. 2007. "How States, Markets and Globalization Shape the News: The French and American national press, 1965–1997." European Journal of Communication 22, 1 (March): 27-48.

Jean K. Chalaby. 1996. "Journalism as an Anglo-American Invention: A Comparison of the Development of French and Anglo-American Journalism, 1830s-1920s," European Journal of Communication 11, 3: 303-26.

Rodney Benson. 2004. "La fin du Monde: Tradition and Change in the French Press." French Politics, Culture & Society, 22(1): 108-126.

Paul Murschetz. 1998. "State Support for the Daily Press in Europe: A Critical Appraisal: Austria, France, Norway and Sweden Compared." European Journal of Communication, 13(3): 291-313.

Додаткова важливість і цікавість цієї моделі для студентів полягає в очевидній близькості рис медіасистем середземноморських країн до вітчизняної медіасистеми та медіа інших пострадянських країн.

Нагадаємо чотири параметри (чи виміри), за якими Галлін і Манчіні у «Сучасних медіасистемах» аналізують моделі медіа у різних суспільствах:

Ступінь розвитку медіаринків і масової преси. Показник розвитку масової преси також характеризує сучасний ступінь потужності електронних ЗМІ: загалом, країни з низьким рівнем впливу друкованих ЗМІ характеризуються високим рівнем розвитку і впливом електронних ЗМІ, у першу чергу – телебачення.

Ступінь політичного паралелізму, тобто ступінь і особливості зв'язків між ЗМІ і політичними партіями та іншими політичними групами, іншими словами – ступінь того, наскільки медіасистема відображає політичний поділ того чи того суспільства.

Ступінь розвитку журналістської професіоналізації – журналісти, власники, працівники ЗМІ як автономна соціальна група, що об'єднуються професійною ознакою.

Ступінь втручання держави у діяльність окремих ЗМІ та медіасистему в цілому.

Нагадаємо також, що ще одним важливим поняттям є пов'язане з політичним паралелізмом поняття зовнішнього та внутрішнього плюралізму, що характеризують різні типи зв'язків медіа зі світом політики. «Зовнішній плюралізм можна визначити як плюралізм рівня медіасистеми в цілому. Він забезпечується наявністю різноманітних медіаорганізацій, які відображають позиції різних суспільних груп та різні тенденції в суспільстві. Системи, для яких характерний зовнішній плюралізм, очевидно, будуть відзначатися високим ступенем політичного паралелізму. Протилежний термін, внутрішній плюралізм, – це плюралізм на рівні кожного окремого ЗМІ чи іншої медіаорганізації.»

Звернімо також увагу, що всі чотири параметри можна відображати у кількісних показниках (на відміну від якісних оцінок, використовуваних багатьма попередниками).

До цієї моделі належать Греція, Італія, Португалія, Іспанія, Франція.

Франція за кількома параметрами становить виняток і є проміжним випадком між моделями поляризованого плюралізму та

демократичного корпоративізму.

Основні риси середземноморської моделі

Газетна індустрія (масова преса і медіаринки):

низькі тиражі; елітарна преса, орієнтована на висвітлення політики і дій політизованої влади. Визначальна роль у суспільній думці належить електронним ЗМІ і в першу чергу – телебаченню. Розвиток комерційних ЗМІ і у зв'язку з цим процесом – розвиток свободи преси – досить пізні і слабкі явища. Низький ступінь економічної самостійності ЗМІ.

Політичний паралелізм:

високий ступінь політичного паралелізму; зовнішній плюралізм; журналістика, орієнтована на коментарі; телерадіомовленням керують парламент або уряд; система «політика-над-телерадіомовленням». Поширена інструменталізація медіа (використання як знаряддя досягнення власних цілей) з боку держави, уряду, партій та впливових промисловців, що мають зв'язки у політичних колах.

Професіоналізація:

слабка професіоналізація, великою мірою зумовлена значним ступенем інструменталізації медіа. У південноєвропейських медіа відбуваються особливо гострі конфлікти навколо самостійності журналістів та медіаорганізацій, хоча напруженість і кількість цих конфліктів пов'язані ще і з тим, що у країнах Південної Європи вони відбуваються більш відкрито, ніж в інших демократичних країнах.

Роль держави:

сильне втручання держави; субсидування преси у Франції та Італії; періоди цензури; процеси швидкого і слабко контрольованого переходу до приватного комерційного телерадіомовлення («дика дерегуляція», за винятком Франції). Держава досі продовжує виступати в ролі

власника, регулятора та надавача субсидій ЗМІ, однак ефективність її регулювання часто сумнівна.

На медіасистеми Середземноморських держав великий вплив справили особливості розвитку політичних та соціальних систем цих країн, серед яких найголовнішими є: пізня демократизація, пізній розвиток ліберальних інституцій, поширеність у недавній історії авторитарних диктаторських режимів, розвиток поляризованого плюралізму в політичній сфері; слабкий розвиток раціонально-правової влади, високий розвиток клієнтелізму.

Як було відзначено, за кількома вимірами серед країн середземноморської моделі, або моделі поляризованого плюралізму особливе місце посідає Франція. З одного боку, як і іншим країнам середземноморської моделі, їй притаманні поляризований плюралізм та значна роль держави у справах ЗМІ, сильний політичний паралелізм у медіа, проте, з іншого – ранні індустріалізація та розвиток демократії, значний ступінь розвитку масової преси; високий рівень раціонально-правової влади. За цими останніми параметрами Франція близька до країн демократичної корпоративістської моделі, про яку йдеться у наступній темі.

Частина 2. ПІВНІЧНО/ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА, АБО ДЕМОКРАТИЧНА КОРПОРАТИВІСТСЬКА МОДЕЛЬ

Основна література

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми, розділ 6, с. 130–175.

Додаткова література

Jesper Strömbäck and Daniela V. Dimitrova. 2006. “Political and Media Systems Matter: A Comparison of Election News Coverage in Sweden and the United States.” Press/Politics, 11(4): 131–147.

Paul Murschetz. 1998. “State Support for the Daily Press in Europe: A Critical Appraisal: Austria, France, Norway and Sweden Compared.” European Journal of Communication, 13(3): 291–313.

Ця тема особливо значуща через те, що в ній розглядається історичний досвід, політичні системи та медіа країн Північної і Центральної Європи, які відіграють визначальну роль у справах Європейського Союзу. Також важливо, що саме на ці країни великою мірою орієнтуються нові члени ЄС – країни, що успішно подолали свої перехідні періоди. Це передусім Польща, Чехія, Словаччина, країни Балтії.

Термін «**корпоративізм**» характеризує соціальні та політичні системи групи Північно- та Центральноєвропейських країн (зокрема, країни Скандинавії, Бенілюксу, від другої половини XX ст. – Німеччина та Австрія; до корпоративізму також тяжіють і центральноєвропейські держави колишнього радянського блоку). Під корпоративізмом мається на увазі формальна інтеграція соціальних груп у політичний процес.

Головні риси демократичного корпоративізму:

панування загальнодержавної ідеології соціального партнерства;

централізованість та формальна організованість соціальних і політичних груп;

тяжіння до розв’язання соціальних конфліктів через досягнення і виконання політичних домовленостей.

Корпоративізм зазвичай протиставляється лібералізму як другій основній формі сучасних демократичних політичних систем.

До Північно/центральноєвропейської моделі належать такі країни:

Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Швейцарія.

Основні риси північно/центральноєвропейської, або демократичної корпоративістської моделі медіасистем

Газетна індустрія (масова преса і медіаринки):

Високі тиражі; ранній розвиток масової преси. Значний історичний досвід партійних видань та зв’язків ЗМІ з організованими суспільними групами. Співіснування протягом XX ст. політичної і комерційної преси та занепад політичної преси наприкінці століття

Політичний паралелізм:

зовнішній плюралізм, особливо в національній пресі; історично сильна партійна преса; система «політика-у-телерадіомовленні» із суттєвою автономією ЗМІ

Професіоналізація:

сильна професіоналізація; інституціолізована саморегуляція журналістів і медіаорганізацій

Роль держави:

сильне втручання держави поряд із захистом свободи ЗМІ; субсидування преси, особливо потужне у Скандинавії; сильне громадське телерадіомовлення

Країни демократичного корпоративізму можна охарактеризувати через **три співіснування**.

Тут одночасно маємо:

потужну **великотиражну комерційну пресу і політичні ЗМІ, пов’язані з соціальними групами;**

політичний плюралізм і високий ступінь розвитку професійної автономності журналістів;

традиції ліберальної свободи преси і потужного втручання держави у ЗМІ, причому і те, і інше, має формалізований правовий характер.

Ці співіснування зумовлюють становище, коли суспільства відзначаються широким спектром політичних партій, поглядів та ідеологій і одночасно – загальною суспільною згодою щодо того, як мирним і законним шляхом мають вирішуватися неминучі суперечності.

Серед значущих для медіасистем рис політичних і соціальних систем найважливішими є такі: ранній розвиток ринку та підприємництва; масове поширення писемності внаслідок Реформації; рання демократизація (за винятком Німеччини та Австрії), давні традиції політичної організації суспільних груп; сильна держава загального добробуту, значний ступінь державного регулювання економіки; високий ступінь розвитку раціонально-правової влади. У групі країн демократичного корпоративізму роль держави для медіасфери загалом вважається позитивною, оскільки держава виступає гарантом рівності можливості доступу до суспільної і політичної комунікації. Таке розуміння ролі держави значно відрізняє країни демократичного корпоративізму від ліберальних країн, медіасистеми яких розглянуто у наступному модулі.

Частина 3. ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНА, АБО ЛІБЕРАЛЬНА МОДЕЛЬ

Основна література

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми, розділ 7, с. 176–219.

Додаткова література:

McNair, Journalism and Democracy, chapters 1–4 and 9.

Важливість цієї теми зумовлена поширенням рис цієї моделі на інші країни світу у другій половині XX ст., яке триває і сьогодні. Серед

головних елементів цієї експансії – комерціалізація ЗМІ та журналістська професіоналізація з наголосом на вимозі «нейтральності». Особливе місце ліберальної моделі у сучасному світі, поряд зі становищем США як єдиної наддержави, також пояснюється і нормативним характером ліберальної моделі у концепції «Чотирьох теорій преси», яка великою мірою визначала загальне спрямування журналістської освіти і медіастудій наприкінці XX ст. Докладніше про «Чотири теорії» та необхідність подолання їх спадщини див.: Тема 1. Суспільна комунікація за демократії: від «чотирьох теорій» до «трьох моделей». Розгляд цієї моделі медіа є значущим і через те, що аналіз «Сучасних медіасистем» дає змогу продемонструвати історичну соціальну і політичну зумовленість елементів ліберальної медіасистеми, яку сьогодні часто продовжують намагатися подавати як таку, що має переваги порівняю з іншими, та механічно копіювати її зовнішні прояви.

До північноатлантичної або ліберальної моделі належать Великобританія, США, Канада, Ірландія

Основні риси ліберальної моделі

Газетна індустрія (масова преса і медіаринки):

подібно до демократичної корпоративістської моделі, характеризується раннім утвердженням свободи преси (особливо сильною ця традиція є у США) та появою масової преси, однак рівень тиражів газет у цих країнах нижчий; преса у США має переважно місцевий характер; велика увага в електронних ЗМІ традиційно приділяється місцевим новинам; історичний місцевий характер американських ЗМІ, зокрема, зумовив специфіку журналістської професіоналізації

Політичний паралелізм:

нейтральна комерційна преса; журналістика, орієнтована на донесення інформації (а не на інтерпретацію фактів); внутрішній плюралізм

(проте зовнішній плюралізм у Великій Британії); професійна модель управління телерадіомовленням, формально автономна система

Професіоналізація:

сильна професіоналізація; неінституціалізована саморегуляція (на відміну від країн демократичного корпоративізму); традиція «об’єктивної журналістики», що захищає журналістів від диктату власників і перешкоджає інструменталізації медіа; відносний занепад «об’єктивності» під впливом комерціалізації наприкінці ХХ ст.

Роль держави:

домінування ринку (за винятком сильного громадського телерадіомовлення у Великій Британії й Ірландії); високий ступінь комерціалізації ЗМІ, що у вигляді певної нормативної моделі (разом з «нейтральним професіоналізмом») посилює свій вплив на інші медіасистеми; у США – потужна традиція вимоги обмеження держави; роль держави у Канаді та Ірландії посилюється турботою про розвиток національних ЗМІ на фоні сусідства зі значно потужнішими медіасистемами (США та Великобританії), які послуговуються тими самими мовами

Стосовно країн ліберальної моделі слід відзначити, що об’єднувати в одну групу їх можна тільки за тими рисами, що справді є спільними. Наприклад, потужні системи суспільного телерадіомовлення Великобританії і Канади набагато ближчі до північноєвропейської моделі, ніж до США (проте у цих країнах, як і у США, дуже велике місце посідають комерційні ЗМІ та орієнтація журналістики на неупереджене подання фактів, а не на коментарі). Ще однією прикметною рисою ліберальної моделі є потужніший, ніж у всіх інших, захист свободи слова та невтручання держави у справи ЗМІ. Очевидні позитивні наслідки поєднуються тут і зі значущими негативними – зокрема, це недостатня захищеність приватної інформації (порівняно з країнами демократичного корпоративізму та Францією) та можливість маніпулювання громадською думкою на виборах через зловживання свободою преси.

Тема 4. Системи громадського (суспільного) мовлення у демократичних країнах Європи та Північної Америки

Основна література

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми: три моделі відносин ЗМІ та політики. К.: Наука, 2008.

План

I. Три моделі ЗМІ

II. Громадське мовлення у країнах середземноморської моделі, або моделі поляризованого плюралізму.

III. Громадське мовлення у країнах північно/центральноєвропейської, або демократичної корпоративістської моделі.

IV. Громадське мовлення у країнах північноатлантичної, або ліберальної моделі.

V. Загальні моделі організації громадського мовлення у демократичних країнах.

Актуальність теми передусім визначається проблемою створення ефективної системи громадського телерадіомовлення в Україні і, з огляду на це, необхідністю вивчення і застосування зарубіжного досвіду, що найбільш відповідає реаліям сучасного українського суспільства. Розділи книжки Д. Галліна і П. Манчіні, у яких докладно аналізується специфіка систем громадського (суспільного) мовлення у демократичних країнах, допоможуть отримати вичерпні знання про роль держави та роботу систем громадського мовлення.

I. Три моделі ЗМІ

Галлін, Манчіні, розділ 2, с. 26–82.

Нагадаємо, що Деніел Галлін і Паоло Манчіні у своєму дослідженні виділяють такі моделі медіасистем у відповідних групах демократичних суспільств:

Середземноморська, або модель поляризованого плюралізму – низький рівень тиражів газет, низька фактична (часом на відміну від декларованої) професіоналізація медіаспільноти, високий рівень політичного паралелізму (тобто ступеня пов'язаності ЗМІ з політичними партіями та фінансово-промисловими групами, в тому числі регіональними; ця система розвинулася у країнах Південної Європи (Іспанія, Італія, Греція, Португалія).

Північно/європейська, або Демократична корпоративістська модель – високий рівень розвитку усіх чотирьох параметрів (розвитку масової преси, політичного паралелізму, журналістської професіоналізації та втручання держави у діяльність ЗМІ). Характерна переважно для країн Центральної і Північної Європи (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Бельгія, Голландія, Данія, Фінляндія, Норвегія, Швеція); назва пов'язана з визначальною роллю у діяльності ЗМІ стабільних соціальних груп-корпорацій.

Північноатлантична, або ліберальна модель – середній рівень тиражів масових газет, низький рівень політичного паралелізму, низький рівень втручання держави у справи ЗМІ, високий ступінь журналістської професіоналізації. Характерна для держав Північно-Атлантичного регіону (Великобританія, Ірландія, Канада, США).

У всіх державах Західної Європи та Північної Америки діють системи громадського мовлення, що мають загальну мету забезпечення рівного доступу громадян до суспільно важливої інформації та забезпечення права суспільних груп на представництво у громадській дискусії. Виняток становить медіасистема США, де громадське мовлення не відіграє важливої ролі. Однак у випадку США функції громадського мовлення виконує потужна інституція нейтрального професіоналізму.

Незважаючи на близькість загальних цілей систем громадського мовлення, реалізація цих систем у різних суспільствах є дуже різною. Слід пам'ятати, що важливою історичною передумовою сучасної

потужності систем громадського мовлення у багатьох країнах є те, що донедавна технічні засоби електронної комунікації перебували у державній власності.

II. Громадське мовлення у країнах середземноморської моделі, або моделі поляризованого плюралізму

Галлін, Манчіні, розділ 5, с. 84–129.

Південноєвропейські країни традиційно відзначаються значним ступенем втручання держави у діяльність медіа і формалізованими та безпосередніми механізмами контролю держави над громадським телерадіомовленням. Зазвичай системи громадського мовлення діють за принципом партійної політизації «політика-над-мовленням». У Франції періоду де Голля контроль над телебаченням вважався необхідною передумовою забезпечення контролю над країною. Керівництво громадської телерадіокомпанії призначалося міністрами інформації. У 1980-ті роки у Франції так і не вдалося створити незалежний орган регулювання громадського мовлення. Наприкінці 1980-х років Франція відійшла від моделі урядового контролю над громадським телерадіомовленням; керівництво (Вища рада аудіовізуальних засобів) призначається різними гілками влади, що обмежує можливість втручання у його діяльність.

У Греції, Португалії та Іспанії, громадське мовлення, загалом, контролюється парламентськими партіями за допомогою низки механізмів призначення керівництва компаній. Оскільки політичні системи цих країн за своєю суттю є мажоритарними, найбільший вплив на громадське мовлення має політична сила, що перебуває при владі в результаті парламентських виборів. Слід, однак, зазначити, що про абсолютний контроль не йдеться: опозиція має доступ до громадського мовлення. Можливості абсолютного контролю ще більше обмежуються тим фактом, що влада в окремих регіонах може перебувати в руках політичних сил, що не здобули її на національному рівні.

На відміну від згаданих вище країн, Італія є консенсусною політичною системою, що позначається на її системі політичного мовлення. Значних змін ця система зазнала у 1990-х роках, після занепаду старих політичних партій та низки скандалів. Керівний орган громадської телерадіокомпанії RAI складається з 5 членів – 3 від більшості і 2 від опозиції.

У країнах поляризованого плюралізму медіа традиційно приділяють дуже велику увагу політичній сфері. Одним із дієвих механізмів забезпечення представленості позицій різних політичних сил є реалізована в Італії і Франції система розподілу ефірного часу у політичних програмах між політичними силами. Цей принцип стосується як громадського, так і комерційного мовлення.

III. Громадське мовлення у країнах північно/центральноєвропейської, або демократичної корпоративістської моделі

Галлін, Манчіні, розділ 6, с. 130–175.

На відміну від країн поляризованого плюралізму, у демократичних корпоративістських державах вплив влади (і виконавчої, і законодавчої гілок) на громадське мовлення значно менший. Реалізуючи загальні принципи консенсусної політичної системи, у країнах Північної та Центральної Європи було розроблено дієві механізми уникнення у громадському мовленні диктату політичної більшості і кращого представлення позицій усіх політичних сил та соціальних груп. Громадське телерадіомовлення має широку автономію; важлива роль у діяльності громадського мовлення належить як політичним партіям так і соціально значущим групам, що представляють інтереси великих груп населення незалежно до їх політичних уподобань, організації громадянського суспільства, що не завжди збігаються з політичними партіями. Приклади таких систем являють собою (хоча вони побудовані і на різних принципах, з урахуванням особливостей політичних систем) Голландія і Німеччина. Слід зауважити важливу роль Конституційного суду Німеччини, рішення якого зупинили низку

спроб різних політичних сил перебрати на себе більший контроль над громадським мовленням кількох федеральних земель.

У скандинавських країнах велика роль у діяльності громадського мовлення традиційно належить професійній медіаспільноті. Телерадіомовлення вважається інституцією, що має стояти над політичною боротьбою і служити інтересам суспільства в цілому. Така модель громадського мовлення схожа на британську. У Швеції механізм забезпечення незалежності громадського мовлення передбачає поділ власності компанії – до складу власників входять профспілки, церкви, організації споживачів, представники приватних медіа і бізнесу. Така система власності забезпечує реальний контроль над громадським мовленням незалежних медіапрофесіоналів.

IV. Громадське мовлення у країнах північноатлантичної, або ліберальної моделі

Галлін, Манчіні, розділ 7, с. 176–219.

У країнах ліберальної моделі вважається, що громадське телерадіомовлення має бути відділене від політичних партій, і тільки таким чином воно може виконувати свою функцію служіння інтересам суспільства в цілому. Класичним прикладом є Британська телерадіомовна корпорація BBC. Хоча тут формально призначення керівництва здійснює глава держави за поданням прем’єр-міністра і за згоди парламентської опозиції, домінуюча культурна норма вимагає того, щоб ці керівники були не представниками політичних сил, а незалежними професіоналами. Таку систему значною мірою наслідують корпорації громадського мовлення в Ірландії і Канаді, на які, крім того, покладається державна місія протистояти експансії інформаційного продукту потужнішого сусіда (у випадку Ірландії – Великобританії, а у випадку Канади – США).

Особливий (і, з огляду на становище держави у сучасному світі, особливо впливовий) випадок становить медіасистема США. У цій країні немає потужного державного мовлення, однак роль громадського мовлення відіграють провідні загальнонаціональні

телерадіомережі. Ефективність такої системи забезпечується, з одного боку, професійною нормою нейтральності журналістики, а з іншого тим, що від дотримання цієї норми залежить державне ліцензування. Проте відсутність формалізованих механізмів забезпечення вимоги нейтрального професіоналізму дедалі більше призводить до того, що журналісти у своїй роботі більше залежать від бізнесового керівництва своїх компаній, останнім часом у деяких – аж до рівня, характерного для країн поляризованого плюралізму (наприклад, політичні позиції компанії Fox News).

V. Загальні моделі організації громадського мовлення у демократичних країнах

Галлін, Манчіні, розділ 2, с. 26–47.

Загалом, системи функціонування громадського мовлення або контролю над великими комерційними компаніями, що виконують функції громадського мовлення (США), є такими:

(1) **Урядова модель.** Громадське телерадіомовлення контролюється напряму урядом чи політичною більшістю. Класичним випадком цієї форми є французьке телерадіомовлення часів Де Голля. У багатьох європейських країнах ця модель діяла на ранніх стадіях розвитку телерадіомовлення, але у більшості випадків зрештою вилилася в альтернативні інституційні форми, що суттєво ізолювали громадське телерадіомовлення від контролю політичної більшості. Однак вона досі існує у більш-менш видозміненій формі в наймолодших демократіях Західної Європи, Греції, Португалії та Іспанії.

(2) **Професійна модель.**Прикладом цієї моделі є насамперед British Broadcasting Corporation (BBC) з її непорушними традиціями, що сприяли появі таких принципів: телерадіомовлення має бути незалежним від політичного контролю, а керувати ним мають виключно професіонали своєї справи. Ця модель також характерна для Canadian Broadcasting Corporation (CBC), громадського телерадіомовлення в Ірландії, деяких скандинавських країнах та у Сполучених Штатах.

(3) У **парламентській моделі, або моделі пропорційного представництва**, контроль над громадським телерадіомовленням розподілено між політичними партіями за пропорційним принципом. Класичним прикладом тут може слугувати італійська Radiotelevisione Italiana (RAI) у 1980-х. Парламентська модель відрізняється від урядової моделі лише у тих системах, для яких типова наявність коаліційного уряду і розподілу влади. У мажоритарній політичній системі, навіть якщо громадське телерадіомовлення формально перебуває під контролем парламенту і не підпорядковане напряму уряду, призначення керівних посад згідно з принципом пропорційного представництва призводить до зосередження контролю у руках політичної більшості.

(4) **Громадянська, або «корпоративістська» модель** схожа на парламентську у тому сенсі, що контролюють громадське телерадіомовлення різні соціальні та політичні групи, однак представництво виходить за межі політичних партій і зосереджується в руках інших «соціально значущих груп» – профспілок, торгово-промислових товариств, релігійних організацій, етнічних об’єднань тощо. Ознаки цієї моделі можна побачити у деяких формах радіомовлення місцевих громад у Європі та в німецьких радах з питань телерадіомовлення, котрі разом з політичними партіями представляють «соціально значущі групи».

Тема 5. Тенденції розвитку медіасистем наприкінці XX – на початку XXI століття

Основна література

Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми, с. 258–267

Додаткова література

Pippa Norris, A Virtuous Circle: Political Communications in Postindustrial Societies. New York: Cambridge University Press, 2000. Pp. 120–136.

Paolo Mancini. 2000. “Political complexity and alternative models of journalism: The Italian case.” Pp. 265–78 in J. Curran and M-J. Park, Eds., De-Westernizing Media Studies. London: Routledge.

Mark Deuze. 2003. “The web and its journalisms: considering the consequences of different types of newsmedia online.” New Media & Society 5 (2): 203–230.

Leopoldina Fortunati. 2005. “Mediatization of the Net and Internetization of the Mass Media.” Gazette 67 (1): 27–44.

Van der Wurff, Richard. 2005. “Impacts of the Internet on Newspapers in Europe: Conclusions.” Gazette 67 (1): 107–20.

Jan Nederveen Pieterse. 2004. Globalization and Culture: Global Mélange. New York: Rowman & Littlefield.

George Ritzer. 2004. The McDonaldization of Society. Thousand Oaks, CA: Pine Forge.

Sandra Moog and Jeffrey Sluyter-Beltrao, “The transformation of political communication?”, in Barrie Axford and Richard Huggins (eds), New Media and Politics. London: Sage, 2001, pp. 30–63.

Peter Dahlgren, “The public sphere and the net: structure, space, and communication”, pp. 33–55.

Colin Sparks, “The Internet and the global public sphere”; both in W. Lance Bennett and Robert Entman (eds), Mediated Politics: Communication in the Future of Democracy. New York: Cambridge University Press, 2001, pp. 75–95.

Знання, здобуті при розгляді цієї теми, допоможуть краще орієнтуватися у процесах, що відбуваються у ЗМІ (в тому числі – вітчизняних), та сприятимуть розвитку критичного мислення щодо цих процесів, які часто подаються без належної уваги до взаємин медіа і суспільства, з перебільшеним наголосом (позитивним чи негативним) на окремих тенденціях розвитку ЗМІ (наприклад, вплив ліберальної моделі, глобалізованої масової культури, новітніх технологій) протягом останніх десятиліть.

Нагадаємо, що Деніел Галлін і Паоло Манчіні у своєму дослідженні виділяють такі моделі медіасистем у відповідних групах демократичних суспільств:

Середземноморська, або модель поляризованого плюралізму – низький рівень тиражів газет, низька фактична (часом на відміну від декларованої) професіоналізація медіаспільноти, високий рівень політичного паралелізму (тобто ступеня пов’язаності ЗМІ з політичними партіями та фінансово-промисловими групами, в тому числі регіональними; ця система розвинулася у країнах Південної Європи (Іспанія, Італія, Греція, Португалія).

Північно/європейська, або демократична корпоративістська модель – високий рівень розвитку усіх чотирьох параметрів (розвитку масової преси, політичного паралелізму, журналістської професіоналізації та втручання держави у діяльність ЗМІ). Характерна переважно для країн Центральної і Північної Європи (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Бельгія, Голландія, Данія, Фінляндія, Норвегія, Швеція); назва пов’язана з визначальною роллю у діяльності ЗМІ стабільних соціальних груп-корпорацій.

Північноатлантична, або ліберальна модель – середній рівень тиражів масових газет, низький рівень політичного паралелізму, низький рівень втручання держави у справи ЗМІ, високий ступінь

журналістської професіоналізації. Характерна для держав Північно-Атлантичного регіону (Великобританія, Ірландія, Канада, США).

Однією з визначальних тенденцій розвитку національних та регіональних медіасистем світу є **експансія ліберальної моделі** медіа, характерної у чистому вигляді для США, та, відповідно, **комерціалізація ЗМІ**. Дедалі важливішою і у багатьох випадках домінуючою метою існування засобів масової інформації стає отримання прибутку. Таким чином, у медіасистемах спостерігається тенденція до уподібнення чи, в термінах Д. Галліна і П. Манчіні, гомогенізація, спільним знаменником якої є американська медіамодель. Проте слід зазначити, що загальна лібералізація має **помітні національні риси**: приміром, залишаються дієвими суворіші за американські законодавчі норми у багатьох європейських країнах, що регулюють питання захисту приватності та медійного висвітлення виборчих кампаній та політичної реклами.

Серед головних її чинників можна виокремити безпосередній вплив Сполучених Штатів Америки та **розвиток глобальної культури журналістики**. Ще одним важливим чинником гомогенізації медіасистем є розвиток технологій як безпосередньо комунікації (передусім, електронних ЗМІ), так і технологій, що використовуються у зборі і передаванні інформації при підготовці матеріалів ЗМІ. В цьому останньому аспекті наприкінці XX ст. з поширенням комп'ютерних технологій відбулися справді революційні зміни, другу фазу яких медіа переживають зараз через **поширення інтернет-технологій**. Внаслідок спільної дії усіх зазначених факторів зростають можливості для закріплення певних єдиних професійних методів і стандартів у національних і регіональних медіасистемах, які раніше слабо взаємодіяли між собою.

Окрему групу чинників, які зумовлюють **уподібнення медіасистем**, становлять внутрішні причини (на відміну від впливу іноземних країн та нових технологій): це – автономізація медіасистем; пов'язане з нею зростання економічної самостійності медіаорганізацій і, внаслідок цього, комерційна спрямованість ЗМІ; руйнування старого поділу суспільства за домінуючими ідеологіями та соціальним становищем та

пов’язаний з цим процес **занепаду масових партій і деідеологізації політичних партій**. Прикметно, що ЗМІ (і особливо телебачення) незрідка самі відігравали важливу активну роль у процесі соціальних змін (один із класичних прикладів – розвиток телебачення у Голландії, яке стало «спільною платформою» для суспільства, раніше розділеного релігійними і соціальними бар’єрами).

Найважливішою серед цих тенденцій є **комерціалізація медіа**. Головні її наслідки:

- зміна орієнтирів європейських медіасистем від поширення ідей та досягнення суспільного консенсусу до задоволення потреб окремого споживача;
- сприяння у руйнуванні старих соціальних, ідеологічних, релігійних об’єднань;
- зміна політичної комунікації: персоналізація політики, домінування у ЗМІ точки зору пересічного споживача, поява «медіа-партій» (яскравий приклад – Forza Italia Сільвіо Берлусконі в Італії);

Водночас, слід звертати увагу на те, що зближення медіасистем не йде в одному напрямку. Так, в американських ЗМІ з’являється дедалі більше прикладів політичної поляризації, раніше характерної для європейських країн. Цьому ще більше сприяє здешевлення засобів донесення медіаконтенту до кінцевого споживача.

Лібералізація, що у країнах Південної Європи знаменувалася швидкою «дикою дерегуляцією», не привела до бажаних суспільних наслідків. Разом з комерціалізацією та більшою самостійністю ЗМІ стали не нейтральнішими у поданні інформації, а ще більш політично ангажованими та сенсаційними. Загалом, об’єктивні факти свідчать про відсутність значного зв’язку між лібералізацією медіа та зростанням рівня нейтральності журналістики. Також дані різних медіасистем свідчать, комерціалізація не тільки пов’язана зі зменшенням залежності ЗМІ від традиційних суспільних сил (передусім, політичних партій і великих соціальних об’єднань на зразок церков і профспілок), а й **створенням нових залежностей** – у першу чергу від бізнесових сил та бізнесово-політичних об’єднань.

Також слід звернути увагу на появу на тлі піднесення в Європі комерціалізованої сенсаційної журналістики нових екстремістських політичних сил (наприклад, ксенофобського спрямування), що йдуть на зміну традиційним радикальним політичним силам минулого.

Загалом, очевидні процеси комерціалізації ЗМІ породжують тенденції як до їх відділення від політичної і соціальної сфер (диференціація), так і до протилежного (де-диференціації), створюючи нові залежності та сприяючи утвердженню і посиленню нових різновидів політичної поляризації навіть там, де протягом XX ст. це явища було слабким (у першу чергу, у США). Ще один помітний наслідок комерціалізації медіа полягає у загальному зниженні нейтрального професіоналізму. Це спостерігається як у країнах Європи, так і у США.